

KARALI, Yusuf

(bk. YUSUF KARALI).

KARAMAĞARALI, Osman Halük

(1923-2009)

Arkeolog ve sanat tarihçisi.

Aslen Yozgat'ın Karamağara köyünden olup (bugünkü Saraykent ilçesi) Karamağaralılar'ın Çapanoğulları ile çatışmalarından dolayı XIX. yüzyılın ortalarında Elaziğ'a yerleşen bir Türkmen ailesinin çocuğudur. Babasının dedesi Kırım'da yüzbaşı rütbeyle bulunmuştur. Babası tapu grup müdürü Mehmed Yümnî Bey, annesi Hatice Cemile Hanım'dır. Babasının memuriyeti sırasında görev yaptığı İzmir'de doğdu. İlk ve orta okulu bu şehirde, liseyi Erzurum'da okudu. Erzurum'da evlerinin karşısında bulunan Hatuniye Medresesi'ne duyduğu hayranlık daha lise yıllarından itibaren Türk mimarlığına ilgi duymasında en önemli etken oldu ve Türk sanatı tahsil etmeye karar verdi. Ancak o dönemde üniversitelerde böyle bir bölüm bulunmadığından en yakın dal olarak 1942'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Arkeoloji Bölümü'ne yazıldı ve 1946'da mezun oldu. Ardından Ankara Etnografya Müzesi'nde asistan olarak göreve başladı. 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Kürsüsü'nde açılan asistanlık sınavını kazanmasına rağmen kaydı yapılmadı. Son derece sıkıntılı bir süreçten sonra konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne taşınmasının ve orada yapılan uzun tartışmaların ardından 1951'de asistanlık kararı onaylandı. Böylece Cumhuriyet tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla üniversite asistanlığına tayin edilen tek kişi oldu. Karamağaralı, asistanlık yıllarında bir taraftan doktora çalışmalarını yürütürken bir taraftan da kürsü başkanını Suut Kemal Yetkin'in *İslâm Mimari-si* adlı kitabının hazırlanmasına yardım etti ve "terimler" kısmını kitaba ekledi. 1954'te *Anadolu'da Beylikler Devri Minberleri* adlı teziyle doktor unvanını aldı. 1958'de yedek subay olarak askerlik görevini yaptıktan sonra aynı fakültede Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Kürsüsü'nde öğretim görevlisi sıfatıyla çalışmaya devam etti. 1965'te *Anadolu'da Moğol İstilâsı'ndan Sonra Yapılan Dini Mimarlık Eserlerinin Plan ve Form Özellikleri* adlı tezi kabul edilerek doçent kad-

Osman
Halük
Karamağaralı

rosuna tayin edildi. 1982'de, *Kayseri'deki Hunad Hatun Câmii'nin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar* isimli tezimle profesörlüğe yükseltildi.

Türk mimarlığının çeşitli dönemleri hakkında çalışmaları ve makaleleri bulunan Karamağaralı, bilhassa mimari alanında yaptığı restitüsyonlar ve yürüttüğü kazılarla tanındı. 1965-1971 yılları arasında başkanlığını yürüttüğü Sivas Çifte Minareli Medrese kazısı ve özellikle 1967-1991 yıllarında başkanlığını yaptığı Ahlat kazıları Türk sanatı ve mimarisinin bilinmeyen bazı yönlerinin ortaya çıkarılmasında önemli rol oynadı. 1983'te Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'ne bölüm başkanı olarak tayin edildi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki derslerini de birkaç yıl sürdürdü. 1990'da emekliye ayrıldıktan sonra da bir süre Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'nde yüksek lisans, 1993-1995 yıllarında Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans, Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde sanat tarihi dersleri verdi. 29 Ocak 2009'da vefat etti, Ankara Karşıyaka Mezarlığı'nda, kendisinden üç buçuk ay önce vefat eden eşi Beyhan Karamağaralı'nın yanına defnedildi. Karamağaralı'nın iki evliliğinden iki kızı olmuş, ikinci evliliğini yaptığı meslektaşı Beyhan Hanım'la uzun yıllar Ahlat kazıları, Selçuklu mezarlığı ve yüzey araştırmaları üzerine çalışmıştır.

Almanca ve Fransızca bilen Karamağaralı ilmi şahsiyeti yanında bir fikir adamı olarak da tanınmıştır. 1940'lı yıllardan itibaren Türkçülük hareketinin ön saflarında yer almış, idealist, milliyetçi kişiliğiyle birçok faaliyette aktif rol oynamıştır. 1944 Türkçülük-Turancılık olaylarında polis tarafından aranan kişiler arasındaydı. 1946'da Ankara'da kurulan Millî Oyunları Derleme ve Yayma Derneği'nde yöneticilik yaptı.

1947'de beş sayı çıkarılabilen *Kürşad* adlı milliyetçi derginin sahibi ve yazı işleri müdürü oldu. 1947-1951 arasında Türk Kültür Derneği'nin başkanlığını yürütmüş, 1951-1952'de kurucuları arasında yer aldığı Türk Milliyetçiler Derneği'nin kurucu genel başkanlığını üstlenmiştir. 1971'de üniversite öğretim üyeleri ve öğretmenlerden oluşan bir grupla birlikte Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenleri Derneği'nin (Ülkü-Bir) kurulmasına öncülük etmiş ve ilk iki yıl başkanlığını yürütmüştür. Daha pek çok milliyetçi kuruluştaki yer alan Karamağaralı, milliyetçilik, Türklük ve Turancılık ile ilgili görüşlerini içeren makale ve yazılarını *Mefkûre*, *Kürşad*, *Orkun* ve *Töre* dergilerinde yayımlamıştır.

Eserleri. Karamağaralı doktora, doçentlik ve profesörlük çalışmaları ve *Ahlat* (1975) adlı kitabı yanında birçok makale yazmış olup başlıcaları şunlardır: "Çorum Ulu Câmii'ndeki Minber" (*Sanat Tarihi Yıllığı, 1964-1965*, [İstanbul 1965], s. 120-142); "Mevlâna'nın Türbesi" (*Türk Etnografya Dergisi*, sy. VII-VIII [İstanbul 1966], s. 38-42); "Ahlat'ta Bulunan Tümülüs Tarzındaki Türk Mezarları" (*Önasya*, V/59-60 [Ankara 1970], s. 5-6); "Anadolu Selçuklu Kervansarayları" (*a.g.e.*, VI/61-62 [Ankara 1970], s. 4-5); "Erzurum'daki Hatuniye Medresesi" (*Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III [Ankara 1971], s. 209-247); "Kayseri'deki Hunad Hatun Câmii'nin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar" (*AÜİFD*, XXI [1976], s. 199-245); "Erzurum Ulu Camii" (*Yıllık Araştırmalar Dergisi*, III [Ankara 1981], s. 137-177); "Sâhib Atâ Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme" (*Röhlöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 3 [Ankara 1982], s. 49-75); "Konya Ulu Camii" (*a.g.e.*, sy. 4 [Ankara 1982], s. 121-132); "Türk Camii Mimarisinde Mekân Gelişmesi ve Ayasofya Mes'alesi" (*Ekrem Hakkı Ayverdi ve Osmanlı Mimarisi Sempozyumu*, Ankara 2002, s. 83-108); "Büyük Bir Kültür ve Sanat Merkezi Ahlat" (*Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, VII, 798-804); "Konya'daki İplikçi Camii'nin Asli Hali ve Ehemmiyeti" (*Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri Beyhan Karamağaralı Armağanı*, Ankara 2006, s. 277-296); "Ahlat Kazıları (1967-1991)" (*II. Van Gölü Havzası Sempozyumu 4-7 Eylül 2006 Bitlis*, Ankara 2007, s. 83-96).

BİBLİYOGRAFYA :

Nusret Çam, "Bir İlim Adamı Olarak Prof. Dr. Halük Karamağaralı", *Prof. Dr. Halük Karamağaralı Armağanı* (haz. Hakkı Acun v. dğr.), Ankara 2002, s. VII-XII; a.m.f., "Hocam Prof. Dr. Halük Karamağaralı", *a.e.*, s. XIX-XXVII; a.m.f., "Prof.

Dr. Halûk Karamağaralı'nın Fikir Hayatından Kesitler", a.e., s. XXVIII-XXXII; Süleyman Hayri Bolay, "Mükemmeli Arayan İnsan", a.e., s. XV-XVII; Yunus Demirer, Prof. Dr. Halûk Karamağaralı'nın Hayatı ve Eserleri (yüksek lisans tezi, 2010), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Gedik, "Halûk Karamağaralı ile Röportaj", İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Müzikisi Dergisi, VII/13, Konya 2009, s. 341-354; Necmeddin Sefercioğlu, "Karamağaralı Halûk Bey", TY, XXIX/259 (2009), s. 100-101; Nihat Boydaş, "Prof. Dr. O. Halûk Karamağaralı'ya Saygı", a.e., s. 101-103; Halit Çal, "Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Hoca'yı (1923-2009) Sonsuzluğa Uğurladık", a.e., s. 104-106.

C. NAKİŞ KARAMAĞARALI

KARÂNİSA

(القرانصة)

Memlûk ordusunda
sultânîyye birliklerini teşkil eden
üç kısımdan biri.

Kelime olarak sözlükte "tecrübeli, kıdemli, işini iyi bilen" anlamındaki *kurnâsın* (قرناس / قرناس) çoğuludur. Memlûkler döneminde olumlu anlamda kullanılan *kurnâsın* günümüz Farsça'sında "hilekâr, düzenbaz" mânasındaki aynı kelime ile ilişkisi tesbit edilememiştir (Steingass, s. 966). *Kurnâs* ve *karânîs*, Bahrî Memlûkleri döneminde "tecrübeli asker, kıdemli askerler" anlamında kullanılmaya başlanmış ve bu isimlendirme Burcî Memlûkleri döneminde de devam etmiştir. *Kurnâs* sıfatının bazı emirlere lakap olarak verildiği de görülmektedir. Burcî Memlûkleri'nde *karânîs* ve *karânîsa* kelimeleri, Memlûk Devleti ordusunun en önemli unsur olan kapıkulu birlikleri sultânîyyenin bir grubunun adı olmuş ve el-memâlikü'l-karânîsa terkibi giderek yaygınlaşmıştır (İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XV, 103; İbn İyâs, III, 124, 246; IV, 242, 431; V, 44-45). Sultanın kapıkulu birlikleri, doğrudan sultanların satın aldığı memlûklerle (müşterevât / eclâb, cûlbân) daha önceki sultanların veya emirlerin memlûklerinden olup sultan tarafından bu gruba dahil edilen ve "müstahdemûn" denilen memlûklerden meydana geliyordu. Müstahdemûn içinde önceki emirlerin birliklerinde görev yapmış memlûklere seyfiyye, önceki sultanlardan kalma memlûklere ise *karânîsa* adı veriliyordu.

Karânîsa, askerî sınıfa önceden girmeleri sebebiyle askerî tecrübeleri ve savaşlardaki maharetleriyle öne çıkıyorlardı (Makrîzî, *es-Sülûk*, IV/3, s. 1074). Ancak bu kabiliyetlerine rağmen *karânîsa* ve seyfiyye, sultânîyye içinde bizzat sultanın

satın aldığı memlûklerin teşkil ettiği müşterevât / cûlbâna nisbetle ikinci derecede kabul edilirdi (Ayalon, *TİD*, IV [1989], s. 239-240). Sultanlar kendi memlûklerini her bakımdan onlara tercih ederdi. Çünkü memlûkler kendilerini yetiştirip âzat eden efendilerini üstat ve baba yerine koyar, ömürlerinin sonuna kadar onlara büyük sadakatle bağlı kalırlardı. Ancak kendilerini yetiştiren üstatlarına bağlılıklarını devam ettiren *karânîsanın* yeni efendileri olan sultana bağlılıkları aynı derecede olmayabiliyordu. Bu sebeple sultanlar iktidarlarını güçlendirmek için kendi memlûklerine daha çok özen gösteriyordu. Büyük bir emirin Sultan Barsbay'a hitaben söylediği, müşterevâtı olmasaydı ümerâdan hiçbirinin kendisine itaat etme mecburiyeti duymayacağı şeklindeki sözleri (İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XIV, 327) bu özenin sebebini açıklamaktadır. Ayalon, Memlûk sultanlarının savaş ve seferlere genellikle *karânîsaya* göndermelerinin sebebini de müşterevâtlarını koruma arzusu olduğunu söyler (BSOAS, XVI [1954], s. 80, 85-86).

Karânîsa iktâ, aylık maaş (câmekiyye), yıllık elbise, günlük et istihkakı, kurbanlık, cûlûs bahşişi ve sefer ödenekleri, binek hayvan dağıtımı, yem tahsisatının miktarı ve ödeme şekilleri bakımından da müşterevâtın gerisinde kalıyordu (a.g.e., XVI [1954], s. 86-88). Sultânîyye birlikleri içinde *karânîsaya* yönelik bu ayırımıcı tavır iki grup arasında süregelen çekişmelerin yanı sıra çatışmalara da yol açıyordu ve terfi şansı olmayan *karânîsa* cûlbânı çekemiyordu. Kansu Gavri, Suriye seferi öncesinde muhtemelen cûlbânın baskısıyla *karânîsanın* 500 kadarını sefere götürmeyip Mısır'ın bazı merkezlerinde görevlendirmişti (İbn İyâs, V, 30). Hatta tarihçiler, Mercidâbık Savaşı'nın kaybedilmesinde bu iki grup arasındaki rekabetin etkili olduğunu kabul eder. Emirler arasındaki mücadelelerde de *karânîsanın* genellikle müşterevâtın karşısında yer aldığı görülmektedir (Makrîzî, IV/3, s. 1074). Ancak *karânîsa* yapılan ayırımıcılığa rağmen ordunun önemli bir unsuru olma hususiyetini devletin sonuna kadar korumuştur. Devletin gücünü büyük ölçüde kaybettiği, müşterevât kısmının zayıf sultanlar üzerinde nüfuz kurarak yönetime müdahalede bulunduğuna ve sık sık karışıklık çıkardığı son dönemlerde bazı sultanlar yaşlı memlûklerin oluşturduğu *karânîsa* ve seyfiyyeye önem vermişlerdir. *Karânîsa* memlûklerinin devletin yıkılmasından

sonraki süreçte de varlığını sürdürdüğü görülmektedir (İbn İyâs, V, 458; Cebertî, I, 651).

Diğer taraftan *karânîs* kavramının Burcî Memlûkleri zamanında bir grup emir hakkında "el-ecnâdü'l-karânîs" şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Kendisi de sultânîyye memlûklerinden olan devlet adamı ve tarihçi Halîl b. Şâhin sultan divanına kayıtlı ve buradan yüksek maaş alan, beşler emirlerine denk bir rütbede az sayıdaki kıdemli asker olarak tanıttığı bu grubun daha önce 100 neferden meydana geldiğini, ancak giderek sayılarının azaldığını ve onlara "ulugâlar" / (الوغال) ulu ağalar denildiğini söylemektedir (*Zübdetü Keşfi'l-memâlik*, s. 115). Onun bu açıklamasından -kesin olmamakla birlikte- el-ecnâdü'l-karânîs ifadesiyle sarayda görev yapan bir grup emiri kastettiği sonucu çıkarılabilir. İbn Tağrıberdî bir yerde "el-ecnâdü'l-karânîs" ifadesini kullanmış, bu adı taşıyan bir grup iktâ sahibi askerin gelirlerini ele geçirmek isteyenlerin saldırısına uğradığını kaydetmiştir (*en-Nücûmü'z-zâhire*, XVI, 142).

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, *Dictionary*, s. 966; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, IX, 183, 227, 258; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV/1, s. 47; IV/2, s. 1049; IV/3, s. 1074, 1091; Halîl b. Şâhin, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik* (nşr. P. Ravaisse), Paris 1894, s. 115-116; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XIV, 199-200, 326-327; XV, 103, 235; XVI, 142; a.mlf., *el-Menhelü's-sâfi*, VI, 126, 180; a.mlf., *Havâdisü'd-dühür* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1990, I, 70; II, 250, 428, 429; Şemseddin es-Sehâvî, *Veczü'l-kelem fi'z-zeyl 'alâ Düveli'l-İslâm* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr.), Beyrut 1416/1995, III, 1236; Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetu'n-nüfus ve'l-ebdân fi tevârihi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1994, IV, 29, 33; Abdülbâsıt el-Malâtî, *Neylü'l-emel fi zeyli'd-Düvel* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Sayda-Beyrut 1422/2002, V, 37, 38; VII, 362; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zuhûr*, II, 187; III, 124, 246, 262; IV, 60, 107, 242, 358, 431-432, 444, 448; V, 24, 30, 44-45, 69, 458; İbn Zübül, *Âhiretü'l-Memâlik* (nşr. Abdülmün'im Âmir), Kahire 1998, s. 100; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr* (nşr. Abdürrahîm Abdurrahman Abdürrahîm), Kahire 1998, I, 651; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 428-429; W. Popper, *Egypt and Syria under the Circassian Sultans, 1382-1468 A.D.*, Berkeley 1955, s. 87, 88; a.mlf., *Extracts From Abü'l-Mahâsin İbn Tağrı Birdi's Chronicle Entitled Hawâdith ad-Duhür fi Maqâ'l-Ayyâm wash-Shuhûr*, Berkeley 1942, IV, s. XLIX-LXIII; Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*, İstanbul 2007, bk. İndeks; D. Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army -I, III", *BSOAS*, XV (1953), s. 204 vd.; XVI (1954), s. 73, 80, 85-89; a.mlf., "The System of Payment in Mamluk Military Society", *JESHO*, I (1957-58), s. 48-64, 257 vd.; a.mlf., "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi" (trc. Samira Kortantamer), *TİD*, IV (1989), s. 238-240.

FATİH YAHYA AYAZ